

ПОВІТРЯНО-ДЕСАНТНІ ВІЙСЬКА НАПЕРЕДОДНІ РАДЯНСЬКО-НІМЕЦЬКОЇ ВІЙНИ

© Сташко А.І., 2008

Висвітлено питання вдосконалення організаційно-штатної структури Повітряно-Десантних військ Червоної армії, забезпечення їх літальними засобами напередодні радянсько-німецької війни.

The questions of organizationally structure perfection of the Red army's airborne troops and providing of them flying facilities on the eve of Soviet – German war are described.

Формування сучасних Збройних сил України, які здатні надійно захистити державу та брати участь у будь-яких миротворчих місіях у тісній взаємодії з підрозділами армій провідних країн світу, вимагає негайного реформування теорії воєнного мистецтва, а на основі цього – усієї системи діяльності Збройних сил [7]. Воєнна історія дає багатий матеріал для вироблення нових підходів до стратегії, оперативного мистецтва, тактики ведення бойових дій, щоб бути готовими до викликів майбутніх війн. Саме з погляду вивчення організаційної, воєнно-технічної готовності до ведення бойових дій, використання воєнно-теоретичних надбань воєнних теоретиків у 1930-х рр. і врахування належних висновків для розбудови сучасних ПДВ України актуальне дослідження питання про Повітряно-Десантні війська колишнього СРСР напередодні радянсько-німецької війни.

Аналіз стану наукових досліджень історії воєнного мистецтва, історії війн у радянській, вітчизняній та зарубіжній історіографії, архівних та документальних матеріалах свідчить про доволі обмежене висвітлення історії формування та розвитку ПДВ та їх участі у воєнних діях. Комплексні наукові праці з історії радянських ПДВ не публікувалися, оскільки тема була закритою і засекреченою, як і стосовно інших видів збройних сил [1, с. 6].

Дослідження свідчить, що у фундаментальних працях з військової історії радянського періоду питання формування і розбудови ПДВ висвітлено неповно, без акцентуації на значенні досвіду використання повітряних десантів у бойових діях радянсько-німецької війни і перспективності для розвитку воєнного мистецтва [4].

Історія формування ПДВ висвітлювалася оглядово в нечисленних навчальних посібниках з повітряно-десантної справи, зокрема “Воздушно-десантная подготовка” за редакцією І.І. Лісова [3].

Джерельну базу дослідження становлять класичні воєнно-теоретичні праці, мемуари, навчальні, програмно-нормативні матеріали з десантної справи, архівні документи.

Новизна дослідження полягає в аналізі історіографії радянського і пострадянського періодів з питань підготовки ПДВ до бойових дій в організаційному та воєнно-технічному аспектах.

Принципове значення для будівництва Повітряно-Десантних військ мали директивні документи перших місяців радянсько-німецької війни. Відповідно до наказу “Про поліпшення керівництва Повітряно-Десантними військами Червоної армії” № 0329 від 29 серпня 1941 р. було створено апарат командування Повітряно-Десантними військами, які підпорядковані безпосередньо командувачеві Повітряно-Десантними військами Червоної армії, вилучивши їх з підпорядкування фронтів діючих армій.

29 серпня 1941 р. було затверджено “Положення про Повітряно-Десантні війська Червоної армії”, в якому визначено, що Повітряно-Десантні війська Червоної армії є спеціальним родом військ, які складаються з парашутних, посадкових та авіаційно-планерних частин. На початку радянсько-німецької війни ПДВ становили самостійний рід військ Червоної армії. Вони розглядалися як засоби вищого командування і призначалися для вирішення оперативно-тактичних завдань в тилу супротивника і забезпечення неперервних дій на всю глибину його оборони [5, с. 89]. ПДВ

знаходилися у розпорядженні Народного комісара оборони СРСР і лише з його дозволу могли бути використані в операції для розв'язання таких завдань:

- сприяти наземним військам в оточенні і знищенні супротивника;
- дезорганізувати управління військами супротивника і роботу його тилу;
- захоплювати і утримувати важливі рубежі, переправи і пункти тилу супротивника;
- захоплювати і руйнувати аеродроми і авіаційні бази супротивника;
- забезпечувати висадку морського десанту шляхом захоплення прибережного району.

Очолював Повітряно-Десантні війська Червоної армії командувач Повітряно-Десантними військами.

12 червня 1941 р. було створено Управління Повітряно-Десантних військ, яке очолив В.А. Глазунов. Начальником штабу ПДВ був призначений П. Іонів. Членом Військової ради ПДВ був призначений генерал-лейтенант Р.П. Громов.

Нормування, укомплектування і постачання Повітряно-Десантних військ здійснювало Головне управління Повітряно-Десантних військ Червоної армії. Начальник Головного управління Повітряно-Десантних військ був одночасно першим заступником командувача Повітряно-Десантних військ Червоної армії. Головне управління Повітряно-Десантних військ зобов'язане було виконувати завдання і вказівки Військової ради Повітряно-Десантних військ. Головне управління Повітряно-Десантних військ організовувалося у складі: управління формування і комплектування; управління озброєння, постачання і експлуатації; відділу вищих навчальних закладів; канцелярії.

При Військовій раді Повітряно-Десантних військ Червоної армії створювалися: штаб; інспекція; політичний відділ; авіаескадрилія управління і зв'язку.

До завдань штабу належало:

- керівництво оперативною підготовкою штабів Повітряно-Десантних з'єднань;
- розроблення навчань, інструкцій і вказівок щодо бойового застосування і матеріального забезпечення повітряних десантів;
- вивчення та узагальнення досвіду бойового застосування повітряних десантів Червоної армії та іноземних армій;
- підготовка і проведення Повітряно-Десантних операцій під керуванням командувача Повітряно-Десантними військами.

До завдань інспекції належало:

- розроблення вказівок і програм з бойової підготовки наземних і льотних частин Повітряно-Десантних військ;
- інспекція ходу бойової підготовки і перевірка бойової готовності наземних і льотних частин Повітряно-Десантних військ.

До завдань управління формування і укомплектування належало укомплектування Повітряно-Десантних частин командним складом, молодшими командирами і червоноармійцями, визначення придатності кожного за фізичними і політико-моральними ознаками для служби в Повітряно-Десантних військах.

Повітряно-Десантні війська укомплектовувалися:

- начскладом Повітряно-Десантних військ за рахунок Головного управління кадрів Червоної армії;
- начскладом для авіаційних і авіаційно-планерних частин за рахунок Управління кадрів ВПС Червоної армії;
- молодшим начскладом за рахунок випусків з Повітряно-Десантних шкіл молодшого начальницького складу;
- рядовим складом з числа кращих червоноармійців наземних військ і призовників.

До завдань управління озброєння, постачання та експлуатації належало:

- складання розрахунків і розподіл озброєння, спорядження, парашутно-десантного та авіаційного майна, контроль за виконанням замовлень на озброєння, спорядження та авіаційно-десантне майно, перевірка зберігання та експлуатації його в частинах і на складах поточного постачання;

- складання планів і здійснення контролю за використанням досвідного повітряно-десантного майна;
- організація і контроль за правильністю експлуатації серійної частини літаків, планерів і десантного устаткування.

До завдань відділу вищих навчальних закладів входило керування навчальними закладами і курсами, розроблення методичних вказівок і програм підготовки курсантів і слухачів, контроль за виконанням термінів та якості проходження програм в школах і на курсах удосконалення.

Авіаційне забезпечення Повітряно-Десантних операцій повинно було здійснюватися ВПС Червоної армії, на які покладалося:

- забезпечення бойовою і розвідувальною авіацією бойових дій повітряних десантів;
- додаткове (до тих, що є у складі Повітряно-Десантних військ) виділення транспортних літаків і літаків бойової авіації, що можуть бути використаними для перекидання особового складу і вантажів повітряних десантів.

Третій документ – наказ “Про розгортання Повітряно-Десантних військ Червоної армії” № 0083 від 4 вересня 1941 р. затверджував план розгортання Повітряно-Десантних військ Червоної армії, містив вказівки щодо укомплектовування Повітряно-Десантних військ за спеціальним відбором рядовим і начальницьким складом з військових частин і з'єднань сухопутних і повітряних сил Червоної армії, а також за рахунок призову молоді народження 1922 року і добровольців. Відповідно до цього наказу було здійснено формування десяти повітряно-десантних корпусів, п'яти маневрених повітряно-десантних бригад, п'яти запасних повітряно-десантних полків.

Для підготовки кадрів начальницького складу Повітряно-Десантних військ Червоної армії створювалися:

- курси удосконалення старшого і середнього командного складу з кількістю слухачів у 500 осіб; курси дислокувалися в м. Саратові;
- Повітряно-Десантне училище для підготовки командирів взводів усіх спеціальностей з кількістю курсантів до 1000 осіб; училище формувалося на базі Куйбишевського піхотного училища;
- планерна школа Повітряно-Десантних військ для підготовки планеристів чисельністю змінного складу в 400 осіб; школа формувалася на базі Саратовської школи пілотів первинного навчання Військово-Повітряних сил Червоної армії.

Радянсько-німецька війна застала ПДВ на стадії переформування бригад в корпуси. До початку війни організаційно-штатна структура ВПВ включала такі частини і з'єднання: 5 повітряно-десантних корпусів чисельністю по 10 тис. осіб кожен, три з яких було розміщено на території України в Київському, Харківському та Одеському військових округах, 16 повітряно-десантних бригад. Відповідно до ролі і місця ПДВ, визначених директивними документами, в квітні 1941 р. на базі існуючих повітряно-десантних бригад розпочалося створення повітряно-десантних корпусів. До складу кожного з них передбачалося включити 3 повітряно-десантні бригади і окремий батальйон легких танків [5, с. 89]. До початку радянсько-німецької війни угруповання сил ПДВ включало частини і з'єднання, наведені в табл. 1. В такому складі радянські Повітряно-Десантні війська зустріли Другу світову війну.

Важкий удар по обороноздатності країни, організаційному та технічному переозброєнню Збройних сил, розвитку їх військового мистецтва, підготовці до майбутньої війни завдали масові репресії вищого командного складу. У 1937–1938 рр. було репресовано близько 40 тис. командного складу. Напередодні війни у військах не вистачало технічних і командних кадрів [5, с. 88]. Знищення провідних воєначальників, теоретиків сучасного воєнного мистецтва, які глибоко розуміли характер майбутньої війни і відповідно розробляли стратегію і тактику Збройних сил, призвело до недооцінки ролі нових родів військ і переоцінки ролі кавалерії, передусім Наркомом оборони К.Є. Ворошиловим. У 1934–1939 рр., коли у багатьох розвинених країнах кавалерія втратила свої позиції, в Червоній армії склад кавалерії збільшився на 52 % [6, с. 213]. Було розформовано механізовані корпуси, і лише за рік до нападу Німеччини на СРСР, враховуючи досвід її наступальних дій на Заході, з великим запізненням механізовані корпуси розпочали

формувати заново [5, с. 88]. Не отримали належного розвитку і Повітряно-Десантні війська. Комісія ЦК ВКП(б), призначена у зв'язку із заміною весною 1940 р. після радянсько-фінської війни К.Є. Ворошилова новим наркомом оборони С.К. Тимошенком, відмічаючи великі недоліки в бойовій готовності Червоної армії і відставання Наркомату оборони в розробленні питань оперативного використання військ в сучасній війні, підкреслила, що твердо встановлених поглядів на використання танків, авіації та авіадесантів немає [6, с. 213]. В акті приймання справ Наркомату оборони щодо повітряно-десантних частин Тимошенком від Ворошилова було сказано, що авіадесантні частини не одержали належного розвитку; існуюча подвійність підпорядкування – по лінії УБП (бойова підготовка) і по лінії ВПС (постачання спеціальним майном і забезпечення літаками) негативно позначається на управлінні і бойовій підготовці авіадесантних частин; організація повітряно-десантних частин (малопотужні бригади) відстає від сучасних вимог і вимагає перегляду у бік створення сильніших з'єднань; увага до парашутного спорту і його розвитку ослаблені.

Таблиця 1

Частини і з'єднання Повітряно-Десантних військ

Повітряно-десантні корпуси (ПДК)
1-й ПДК Київського особливого військового округу, м. Житомир (генерал-майор М.А. Усенко)
2-й ПДК Харківського військового округу (генерал-майор Ф.М. Харитонов)
3-й ПДК Одеського військового округу, м. Первомайськ (генерал-майор В.А. Глазунов)
4-й ПДК Білоруського військового округу, м. Пуховічі (генерал-майор А.З. Жадов)
5-й ПДК Прибалтійського окремого військового округу, м. Даугавпілс (генерал-майор І. Безуглий)
Повітряно-десантні бригади (ПДБР)
1-та ПДБР, сформована з о/с 224-ї стрілецької дивізії (командир Р.П. Барладян)
2-та ПДБР, сформована з о/с 225-ї стрілецької дивізії, м. Ніжин (командир Г.Ф. Штейн, на початку війни – Г.І. Ломако)
3-та ПДБР, сформована з о/с 226-ї стрілецької дивізії, м.Чернігів (командир Р.А. Ковальов)
4-та ПДБР, сформована з о/с 230-ї стрілецької дивізії, м. Конотоп (командир Ф.А. Смеянович)
5-та ПДБР, сформована з о/с 211-ї стрілецької дивізії (командир бригади А.І. Родимцев)
6-та ПДБР, сформована з о/с 234-ї стрілецької дивізії (командир В.Р. Желудєв)
7-та ПДБР, сформована з о/с 201-ї стрілецької дивізії (командир М.Ф. Тіхонов)
8-та ПДБР, сформована з о/с 231-ї стрілецької дивізії (командир А.А. Онуфрієв)
9-та ПДБР, сформована з о/с 203-ї стрілецької дивізії (командир І.І. Куришев)
10-та ПДБР, сформована з о/с 223-ї стрілецької дивізії (командир Я.Ф. Чабаєв)
201-та ПДБР, імені С.М.Кірова (командир П.Г. Гадалін)
202-та окрема ПДБР Далеко-Східного фронту, м. Хабаровськ (командир М.І. Денисенко, на початку війни – Г.І. Каріжський)
204-та ПДБР (командир І.І. Губаревич)
211-та ПДБР (командир Р.А. Бондарєв)
212-та ПДБР (командир І.І. Затевахін)
214-та ПДБР (командир А.Ф. Левашов)

Виняткове значення мало забезпечення ПДВ льотними засобами. У 1940 р. начальник ВПС РСЧА доповідав Сталіну, що існуючі на озброєнні літаки ТБ-3, не відповідають усім вимогам транспортного літака і, крім того, вони є в обмежених кількостях.

4 червня 1941 р. вийшов наказ № 0034 “Про забезпечення льотними засобами Повітряно-Десантних військ РСЧА”, який вимагав для забезпечення льотними засобами навчально-бойової підготовки і бойових дій Повітряно-Десантних військ Червоної армії:

1. Вилучити зі складу далекобомбардувальної авіації 1, 3, 7, 14, 250-й важкобомбардувальні авіаційні полки і передати їх в розпорядження командирів повітряно-десантних корпусів.

2. З цією метою передислокувати 250-й важкобомбардувальний авіаційний полк із Забайкальського в Одеський військовий округ і 7-й важкобомбардувальний авіаційний полк з ЛВО

в Прибалтійський військовий округ. Передислокацію і передачу авіапунктів закінчити до 1 липня 1941 року.

3. Вказані вище важкобомбардувальні авіаційні полки реорганізувати в бомбардувальні авіаційні полки за затвердженими штатами.

4. На базі понадштатних літаків ТБ-3 і надходження від промисловості за замовленням 1941 року літаків ПС-84 (ДС-3) сформувати додатково п'ять бомбардувальних авіаційних полків, з них два бомбардувальні авіаційні полки до 1 липня 1941 року і три – до 15 серпня 1941 року.

5. Розподілити бомбардувальні авіаційні полки по два полки на кожен повітряно-десантний корпус і один полк додати окремій повітряно-десантній бригаді Далеко-Східного фронту.

На 1 червня 1941 р. у складі ВПС знаходилися 364 літаки ТБ-3 різних модифікацій. У складі авіації Головного командування ВПС знаходилося 308 літаків, з яких справним був лише 171 літак.

Розподіл транспортно-бомбардувальної авіації був таким:

– 1-й десантний бомбардувальний авіаційний полк 42-ї АДД: Шайковка, 41 літак ТБ-3 – забезпечення 4-го ПДК;

– 3-й десантний бомбардувальний авіаційний полк 52-ї АДД: Боровичі, 52 літаки ТБ-3;

– 7-й десантний бомбардувальний авіаційний полк 40-ї АДД: Сольци, 68 літаків ТБ-3;

– 14-й десантний бомбардувальний авіаційний полк 18-ї АДД: Бориспіль, 38 літаків ТБ-3 – забезпечення 1-го ПДК;

– 100-й десантний бомбардувальний авіаційний полк 48-ї АДД: Орел і Курськ, 9 літаків ТБ-3;

– 250-й десантний бомбардувальний авіаційний полк: ЗАБВО Уккурей, Сохондо, 49 літаків ТБ-3;

– 251-й десантний бомбардувальний авіаційний полк: ДСФ Куйбишевка, Хабаровськ, близько 50 літаків ТБ-3.

У записці від 16 червня 1941 р. Начальника Генерального Штабу РСЧА генерала армії Г.К. Жукова Наркомові авіаційної промисловості була визначена потреба РСЧА в десантних планерах на 1941 і 1942 рр. (табл. 2).

Таблиця 2

Потреба РСЧА в десантних планерах

Назва планера	1941 р., в шт.	1942 р., в шт.
П'ятимісний сухопутний планер	500	1000
Одинадцятимісний сухопутний планер	1000	3000
Одинадцятимісний гідропланер	200	500
Двадцятимісний сухопутний планер	300	1000

Цей план не був виконаний через початок Другої світової війни на колишній території СРСР.

До початку радянсько-німецької війни ПДВ брали участь у військових операціях 1939–1940 рр. як війська для розв'язання оперативно-тактичних завдань. Положення теорії глибокої операції були перевірені на Далекому Сході, в боях в районі річки Халхін-Гол у 1939 р., хоча у бойових діях з японськими військами 212-та повітряно-десантна бригада взяла участь як звичайна піхота.

Перші серйозні бої ПДВ витримали під час радянсько-фінської війни (1939–1940 рр.), в якій, крім семи стрілецьких дивізій, брали участь 201-ша, 204-та і 214-та окремі повітряно-десантні бригади. Підрозділи повітряно-десантних бригад спільно із стрілецькими частинами брали активну участь в наступальних операціях, не маючи при цьому великих успіхів через різні причини. На той момент це були найбільш підготовлені і боєздатні частини з усіх частин РККА, що діяли в зоні конфлікту. За час цієї війни десантники виявили себе якнайкраще, отримавши репутацію елітних військ, хоча більшість особового складу бригад загинула в боях.

Літак ТБ-3 брав участь в бойових діях на Далекому Сході в районах озера Хасан і річки Халхін-Гол, у радянсько-фінській війні. Бомбове навантаження становило 2 тис. кілограмів. З 1935 р. він розпочав дуже широко використовуватися як військово-транспортний. Усі масові

десанти до і під час війни виконувалися з ТБ-3. Під крило або під фюзеляж підвішувався легкий танк або броневий автомобіль, дві гармати калібром 76 мм або вантажний автомобіль разом з гарматою калібру 45 мм. Важку техніку прикріплювали між стійками шасі, діаметр коліс яких мав два метри. Літак міг брати 20–25 десантників, які покидали літак, як правило, з трьох точок: через двері на правому борту, через люк на лівому борту, через бомболок. Під час десантування бомб не брали і бомболоками користувалися для покидання літака [2, с. 67].

Упродовж усіх етапів радянсько-німецької війни основним літаком військово-транспортної авіації став літак Ли-2. Ли-2 – транспортний літак, моноплан з двома двигунами. Десантне навантаження літака становило 14 парашутистів, або 2200 кілограмів ваги. З нього стрибали десантники в січні 1942 р. в районі Вязьми, у лютому 1942 р. – в районі Ржева, а також на Західному і Воронежському фронтах у 1942–1943 рр. У серпні 1945 р. з Ли-2 було висаджено десанти в Маньчжурії, Кореї, на Південному Сахаліні та на Курильських островах [2, с. 68].

Україна, зважаючи на її стратегічне та геополітичне значення, була невід’ємною складовою розбудови стратегії і тактики Повітряно-Десантних військ Радянського Союзу, вагомою та незамінною базою для вишколу особового складу.

Висновки. До початку війни укомплектованість ПДВ особовим складом, достатнім озброєнням і технікою залишалася незадовільною, нечисленний парк військово-транспортної авіації не міг забезпечити розв’язання бойових завдань у повному обсязі. Непідготовленість до воєнних дій засвідчена нехтуванням здобутків воєнно-теоретичних досліджень щодо використання ПДВ як вагомого і перспективного роду військ у виборі стратегії і тактики ведення бою, проведених видатними теоретиками військової справи, зокрема М.М. Тухачевським. У директивних документах ПДВ СРСР визначалися як рід військ, що виконує оперативні-тактичні завдання, водночас як західні країни, застосувавши свої ПДВ, досягали стратегічних цілей. Подальші дослідження передбачають зіставлення завдань, механізмів реалізації і підсумків Повітряно-десантних операцій Другої світової війни, проведених Повітряно-Десантними військами Радянської армії та армій іноземних держав.

1. Бадах Ю.Г. *Флоти у локальних війнах і збройних конфліктах другої половини 40-х років ХХ ст. – початку ХХІ ст. – Автореф. дис.....д-ра іст. наук.* – К., 2006. – 35 с. 2. *Вертикальний охват: Сборник / Сост. Ю. Сорокин.* – М.: Мол. гвардия, 1981. – 240 с. 3. *Воздушно-десантная подготовка / Под общ. ред. И.И. Лисова.* – М.: Воениздат, 1977. 4. *История Великой Отечественной войны Советского Союза. 1941–1945.* – В 6 т. – М.: Воениздат, 1961. 5. *История военного искусства: Учебник для военных академий Советских Вооруженных Сил / Б.В. Панов, В.Н. Киселев, И.И. Картавцев и др.* – М.: Воениздат, 1984. – 535 с. 6. *Советские Вооруженные Силы: Вопросы и ответы.* – М., 1985. – С.213. 7. *Фролов В. Армія повинна бути готова до дій в умовах сучасної війни // Камуфляж.* – 2008. – березень. – С.10–13.